

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 2

**tsuull.uz
goldenscripts.tsuull.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 2

tsuull.uz

goldenscripts.tsuull.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR**O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)
 Isa Habibeyli (Ozarbayjon)
 Seyhan Tanju (Turkiya)
 Almaz Ulvi (Ozarbayjon)
 Benedek Peri (Vengriya)
 Vahit Turk (Turkiya)
 Teymur Kerimli (Ozarbayjon)
 Eunkyung Oh (Koreya)
 Nazef Shahrani (AQSh)
 Boqijon To'xliyev
 Muhammadjon Imomnazarov
 Bilol Yujel (Turkiya)
 Qosimjon Sodiqov
 Zulxumor Xolmanova
 Mustafa O'ner (Turkiya)
 Nurboy Jabborov
 G'aybulla Boboyorov
 Kimura Satoru (Yaponiya)
 Imran Ay (Turkiya)
 Aftondil Erkinov
 Nadir Mamadli (Ozarbayjon)
 Rashid Zohidov
 Otabek Jo'raboyev
 Bulent Bayram (Turkiya)
 Qo'ldosh Pardayev
 Nodirbek Jo'raqo'ziyev
 Oysara Madaliyeva
 Hilola Nazirova

MUNDARIJA**MATNSHUNOSLIK****Rashid Zohidov**

Adabiy manbashunoslik muammolari 4

Ma'rifat Rajabova

Matn va nashr muammoari 17

Mabruk Djurayev

"Devoni Foniy"ning Nuriusmoniya nusxasi tavsifi 35

ADABIYOTSHUNOSLIK**Usmon Qobilov**

Mavlono Atoiy she'riyatida obraz-timsollar badiiy talqini 49

Farida Karimova

Xusrav Dehlaviy debochalari: an'ana va o'ziga xoslik 68

LINGVISTIKA**G'aybulla Boboyorov**

Tilimiz "o'zbekcha" nomini o'tmishining qay bosqichida ola boshlagan edi? 89

Elyor Alimardanov

Xorazm dialektal zonasida o'zbek shevalari leksik xususiyatlarining turkman tili (shevasi)ga ta'siri 103

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalieva

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLOGY****Rashid Zohidov**

Problems of Literary Source Studies 4

Ma'rfat Rajabova

Textual and Publication Issues (On the Example of Nodira's "Divan") 17

Mabruk Djurayev

Description of the Nuruosmoniya copy of "Devoni Foniya" 35

LITERATURE**Usmon Qobilov**

Artistic Interpretations of Imagery and Symbolism in Mavlono Atoiy's Poetry 49

Farida Karimova

Khusraw Dehlavi's Prefaces: Tradition and Originality 68

LINGUISTICS**Gaybulla Babayarov**

At which stage in its History did our Language Begin to be Called "Uzbek"? 89

Elyor Alimardanov

The Influence of Lexical Features of Uzbek Dialects on the Turkmen Language (dialect) in the Khorezm Dialectal Zone 103

“Devoni Foniy”ning Nuriusmoniya nusxasi tavsifi

Mabruk Djurayev¹

Abstrakt

Mazkur maqola buyuk turkiy adabiyot namoyandasi Alisher Navoiy (Foniy) qalamiga mansub “Devoni Foniy” asarining Turkiya Respublikasi, Istanbul shahridagi Nuriusmoniya kutubxonasi fondida saqlanayotgan qo‘lyozma nusxasini filologik, paleografik va kodikologik jihatdan tavsiflashga bag‘ishlangan. Tadqiqotda devonning janr tarkibi, qo‘lyozmaning tashqi va ichki holati, xat turi, sahifa bezaklari hamda matnning saqlanish darajasi kabi jihatlar atroflicha tahlil qilingan. Maqolada qo‘lyozma nusxasi to‘g‘risida ilgari o‘tkazilgan izlanishlar, xususan, Hamid Sulaymonning dissertatsiyasi va Ogah Serri Levend tomonidan tuzilgan katalogdagi ma‘lumotlar bilan qiyoslanib, ularning ilmiy qiymati hamda ayrim tafovutlari yoritilgan. Shuningdek, qo‘lyozmadagi har bir janr – g‘azal, qit‘a, ruboiy, tuyuq va boshqa shakllarning mavjudligi aniqlanib, ularning boshlanish baytlaridan namunalar keltirilgan. Tadqiqotda, ayniqsa, g‘azal janri alohida e‘tiborga olingan bo‘lib, devondagi harflar tartibiga ko‘ra g‘azallar soni statistik jadval orqali ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: *Nuriusmoniya, qo‘lyozma, g‘azal, ruboiy, qasida, tatabbu‘, tavr, muxtara.*

Kirish

Alisher Navoiy lirik merosida turkiy tildagi devonlari keng qamrovda o‘rganilgan, forsiy tildagi merosi manbalari esa nisbatan kam tadqiq etilgan. Foniyl devoni manbalarini manbashunoslik nuqtayi nazaridan o‘rganish fandagi ana shu bo‘shliqni to‘ldirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda jahon kutubxona fondlarida “Devoni Foniyl”ning bir qancha qo‘lyozma nusxalari mavjud. Ushbu devonning qo‘lyozma manbalari hozirgi kunda Fransiya, Buyuk Britaniya, Turkiya hamda Eron Islom Respublikasi kutubxonalari fondlarida saqlanib kelinmoqda.

Hozirda Turkiyaning turli kutubxonalari uning to‘rt qo‘lyozma nusxasi ma‘lum. Ular quyidagilardan iborat:

---

¹ *Djurayev Mabruk Ma‘murjon o‘g‘li* – tayanch doktorant, O‘zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat Adabiyot muzeyi.

E-pochta: djurayevmabruk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0000-0000-0009

Iqtibos uchun: Djurayev, M. M. 2025. “Devoni Foniyl”ning Nuriusmoniya nusxasi tavsifi”. *Oltin bitiglar* 2: 35 – 48.

1. “Devoni Foniy”ning “Turk-islom” muzeyi kutubxonasida saqlanayotgan №1952 raqamli nusxasi bo‘lib, Turk professorining tavsifiga ko‘ra ushbu qo‘lyozma “Devoni Foniy”ning XVI asrga oid eng ishonchli, mukammal nusxalaridan biri ekanligi taxmin etilgan. Qo‘lyozmaning qog‘ozi qadimiy, yozuvi ta’liq, 167 varaqdan iborat, har bir sahifada 15 satr joylashgan, miniatyuralar miqdori 3 ta: 2^a, 113^b hamda 140^b varaqlarda joylashgan. Ko‘chiruvchi xattotning nomi hamda ko‘chirilgan sanasi mavjud emas [4. 286]. Manbaning o‘lchami 24,7x17,2 sm. Matn o‘lchami esa 15,6x9,2 sm. Manba suqutli. Muqovasi uch tamg‘ali bo‘lib, charmdan ishlangan, qora rangda, muqovaning ichki qismi esa abrubahor qog‘oz bilan qoplangan. Keyinchalik jild qayta ta‘mirlangan, orqa muqovasi ya‘ni so‘l toqa mavjud emas.

2. Sulaymoniya kutubxonasi Hakimo‘g‘lu Ali Poshsho kolleksiyasi fondida №00632 raqami ostida saqlanib kelinmoqda. Bu nusxa haqida Hamid Sulaymon dissertatsiyasi, Ohag Serri Levend katalogi hamda bu devon bilan bog‘liq boshqa ilmiy maqolalarda ma‘lumot uchratmadik. Bizningcha, bu nusxa keyingi vaqtlarda aniqlangan. Ushbu nusxa 191 varaqdan iborat. O‘lchami: 230x148. Nasta‘liq yozuvida yozilgan. Har bir sahifadagi satrlar soni 15 tadan iborat. Manbaning har bir varag‘iga sariq va havorangli siyohda jadval chizilgan hamda har bir she‘r va janrlar bir biridan ajratilgan. Kotibi hamda ko‘chirilgan sanasi ma‘lum emas. Manbaning oxirida ko‘chirilgan sanasi yozilgan, lekin suv yoki namlik sababli yozuvga zarar yetganli bois o‘qishning imkoni yo‘q. Uning muqovasi qattiq jigarrang kartondan ishlangan bo‘lib, uch toqalikdir. 1a varaqdan oldin Alisher Navoiyga tegisli bo‘lmagan ikki ruboiy ham o‘rin olgan. Bu ruboiylar Eron shoiri Salim Tehroniy qalamiga mansubdir. 1a varaqda bir necha qadimiy muhrlar hamda 1 dona kutubxona muhri bor. Ularning ayrimlarini muhrlar suvalib ketganligi bois o‘qib bo‘lmadi. Bu varaqning o‘rtasiga sariq rangli jadval ichiga “کتاب دیوان فانی” deb yozilgan va qavs ichida ko‘k rangli pastada esa keyinchalik “علیشیر نوابی” yozuvi qo‘shib qo‘yilgan. Ayni nusxa debochaga ham ega bo‘lib, u bizning maqolamiz obyektiga bo‘lgan Nuriusmoniya nusxasi hamda Turk-islom muzeyi nusxalaridan farqli o‘laroq to‘liqdir. Lola Ismoil kolleksiyasidagi nusxada debocha mavjud emas.

3. Sulaymoniya kutubxonasi Lala Ismail kolleksiyasida 00469 inventar raqami ostida saqlanmoqda. Ushbu nusxa haqida ham devonga oid ilmiy tadqiqotlarda ma‘lumot uchramadi. Uning o‘lchami 224x146-150x85 mm. 160 varaqdan iborat. Xati ta’liq. Har sahifada 17 satr mavjud. Debocha yo‘q. Qasidalar ham kiritilmagan. Kotibi

hamda ko‘chirilgan sanasi yozilmagan, ma‘lum emas. Ayrim g‘a-zallarning sarlavhasi yozilmagan va yozilganlari esa qizil siyohda. Asosiy matn qora siyohda. Deyarli har bir varaqda poygir bor. Unvon hamda jadval mavjud emas. Bu nusxa faqatgina debocha, qasida, g‘azal, musaddas hamda marsiya janrlarini qamrab olgan, xolos. Ruboiy, muammo, qit‘a va lug‘z janriga oid she‘rlar uchramaydi. Lekin shunday bo‘lsa-da, bu nusxa oralaridan biror varaq yo‘qolmagani bilan Turkiyadagi qolgan uch nusxadan ajralib turadi.

“Devoni Foni”ning Nuriusmoniya kutubxonasi nusxasi

Maqolamiz obyekti bo‘lgan navbatdagi “Devoni Foni”ning qo‘lyozma nusxasi Turkiyada joylashgan Nuriusmoniya kutubxonasi fondida saqlanib kelinmoqda. Ushbu maqolamizda biz ayni shu qo‘lyozma nusxani tahlilga tortamiz. Bu nusxa kutubxona fondida №3850 raqami ostida saqlanadi. Qo‘lyozma haqida dastlabki ma‘lumot 1958-yilda Turkiyada Ogah Sirri Levendning “Turkiya kutubxonalarida saqlanayotgan Navoiy asarlari” [Levend 1958] nomli kitobida bayon etilgan. Uning ushbu kitobiga asoslanib Hamid Sulaymon ham o‘z dissertatsiyasi [Сулаймон 287]da devonning qisqacha tarifini Levendning kitobida qanday bo‘lsa, shundayligicha keltiradi. “Devoni Foni”ning bu nusxasi to‘q jigarrang bo‘rtma naqshli muqova bilan qoplangan, qo‘lyozmaning birinchi varag‘ida quyidagi vaqf yozuvi va muhri bor. Muhrlarning birini yozuvlari xiralashib, ayrim harflari o‘chib ketganligi sababli o‘qishning imkoni yo‘q. Ikkinchi pastdagi muhrga esa quyidagi yuzuv bitilgan: **ابراهيم حنيف لطيف** – **Ibrohim Hanif Latif**.

Ushbu nusxaning muqovasi keyinchalik tamirlangan. Qo‘lyozmaning boshidan bir-ikki varag‘i yo‘qolgan. Nusxaning tekstlari novvot rang qog‘ozga yozilgan, hoshiyalari ko‘k rang. Barcha g‘azallar **محترع**، **جواب اختراعى**، **مير سهيلى**، **مير خسرو**، **تتبع خواجه**، **تتبع خواجه**، **تتبع خواجه**، **تتبع خواجه** – **“tatabbu’ Xoja”**, **“tatabbu’ Mir Xusrav”**, **“tatabbu’ Mir Suhayli”**, **javobi ixtiro**, **“muxtara”** kabi sarlavhalar bilan ajratilgan. Nasta‘liq xati bilan yozilgan bu nusxaning hamma varaqlari zarhal bilan jadvallangan. Tekst formati 20,2x12. 183 varaqdan iborat. Har betdagi satrlar soni 15 tadan bo‘lib, kotibi Kamol ibn Mahmud. Bu nusxa hijriy 999-yil – milodiy 1590-1591-yili Hindistonning Hojirpur shahrida kitobat etilgan. Bu nusxa hajm jihatidan biroz qisqartirilgan bo‘lishiga qaramay, qadimiyligi va Hindistonda ko‘chirilgani e‘tibori bilan o‘ziga xos qiymatga ega [Сулаймон 155].

Devonning tarkibi quyidagicha:

Mundarijasi

No	Debocha va janrlar	Soni	Varaqalari
1	Debocha ¹		1b – 3b varaqlar
2	Qasida	6	3a - 27b varaqlar
3	G'azal	469	27b-163b varaqlar
4	Musaddas	1	163b-164b varaqlar
5	Marsiya	1	164b-167a varaqlar.
6	Qit'a	34	167a-171a varaqlar
7	Ruboiy	53	171b-176a varaqlar
8	Tarix	16	176a-178a varaqlar
9	Muammo	144	178a – 183a varaqlar
10	Lug'z	3	183b varaq.

Yuqoridagi jadvalda g'azallar soni 469 ta deb ma'lumot berilgan. Lekin bizning ayni nusxani alifbo tartibida g'azallarni sanab chiqqanimizda, ularning soni 5 taga ko'p, ya'ni 474 tani tashkil etdi. Jadval bilan quyida tanishishingiz mumkin.

Ushbu manbaning turk sayti [<https://portal.yek.gov.tr>]da qisqacha tavsifi ham berilgan bo'lib, uning Eron adabiyotiga tegishli ekanli bayon etilgan. Bibliografik yozuv raqami 177700. Shuningdek, manbaning o'lchami 300x190-205x120 mm. Bundan tashqari manbaning rangi (jigarrang), yozuvi (nasta'liq), ko'chirilgan tarixi (hijriy 999-yil Robbiyul oxir oyi), ko'chirilgan yeri (Hajipur), nusxaga aloqador kishi (Kamol ibn Mahmud), manbaning boshlanishi hamda yakunlanishi keltirilgan.

2-varaqdan بيت القسيده همه خيل سخن واران bayti bilan devon boshlangan. Bu nusxa debochaga ham ega bo'lib, debochada qasidalar haqida bayon etilgan hamda Foniyning "Ruh ul-quds" [Foniy 7^a], "Ayn ul-hayot" [Foniy 4^b], "Tuhfat ul-afkor" [Foniy 11^a], "Qut ul-qulub" [Foniy 14^b] (ushbu qasidaning sarlavhasi yozilmagan), "Tuhfatul najot" [Foniy 18^b], "Nasim ul-xuld" [Foniy 23^a] qasidalar o'rin olganva ularning sarlavhalari qizil siyohda ajratib yozilgan. Ushbu nusxadagi qasidalar "Ruhul quds" qasidasining quyidagi 87-bayti bilan boshlanadi:

دم قتيلاش گلگونه عزار اجل،

[Foniy 3^a] حسام قاتلش آينه جمال بلا

Dami qatilash gulgunai uzori ajal,

Chisomi qotilash oinai jamoli balo.

Bu qasidaning boshlanishi 7^b varaqdan 9^b varaqlarda

¹ Debochani varaqalari qayta ta'mirlash vaqtida almashtirib qo'yilgan. 7-varaq 3-varaqning o'rnida bo'lishi lozim.

joylashgan bo‘lib, “Aynul hayot” qasidasining orasidan o‘rin olgan. Ya’ni “Ruh ul-quds” qasidasining boshi “Ayn ul-hayot” qasidasidan keyin, oxiri esa undan oldin o‘rin olgan. Ayni nusxada 3 va 7-varaqlar qayta ta’mir vaqtida o‘rni almashtirib qo‘yilgan. Bu haqida Ogah Serri Levend o‘z katalogida hamda Hamid Sulaymon esa o‘z dissertatsiyasida ma’lumot bergan [Sulayman 1961]. Keyingi 5 qasida to‘liq bo‘lib, 27^b varaqda yakunlangan. G‘azallar quyidagi matla’li bayt bilan boshlangan:

ای خاک سر کوی تو گشتن هوس ما
 بر پای سگت بوسه زدن ملتمس ما [Foniy 27^b]
Ey xoki sari ko’i tu gashtan havasi mo,
Bar poi sagat bo’sa zadan multamasi mo.

So’ngra “Hamd” va “Na’t” g‘azal joylashgan, undan keyin Xoja Hofizning “الا يا ايها الساقى ادر كاساً و ناولها” g‘azaliga quyidagi tatabbu’ 28^a varaqdan o‘rin olgan:

رموز العشق كانت مشكلا با لكامش حلها
 كه آن ياقوت محلولت نمايد حل مشكلها [2. 28^a]
Rumuzul-ishq konat mushkulan bil-ka’s hallilho,
Ki on yoquti mahlulat namoyad halli mushkilho.

Bu nusxada g‘azallar 163^b varaqqacha joylashgan bo‘lib, 474 ta g‘azaldan iborat. Ular quyidagi matla’li tatabbu’i Mir g‘azali bilan 163^b varaqda yakunlanadi:

اگر فرهاد و شیرین هر دو دوران من بودی
 یکی شرمنده از من آن یک از جانان من بودی [Foniy 163^b]
Agar Farhod-u Shirin hardu dar davroni man budi,
Yake sharmanda az man, on yak az jononi man budi!

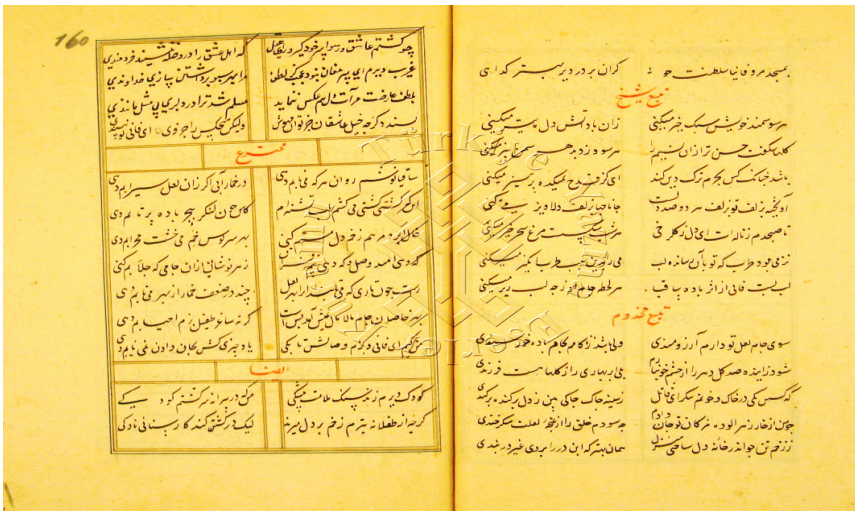
Bizga ma’lumki, devon tarkibidagi g‘azallar arab alifbosi tartibida joylanadi. “Devoni Foniyl” Nuriusmoniya kutubxonasiidagi ushbu nusxasidagi g‘azallar qaysi harfga qancha g‘azal ekanligini quyidagi jadvalda berishga qaror qildik:

Jadval

№	Harflar	G‘azallar soni	Varaqlari
1	ا	44	27b - 40b
2	ب	24	40b - 47b
3	ت	76	47b - 69b
4	ث	1	69b
5	ج	4	70a - 70b
6	ح	3	70a - 71b
7	خ	3	71b - 72b
8	د	93	72b - 99b

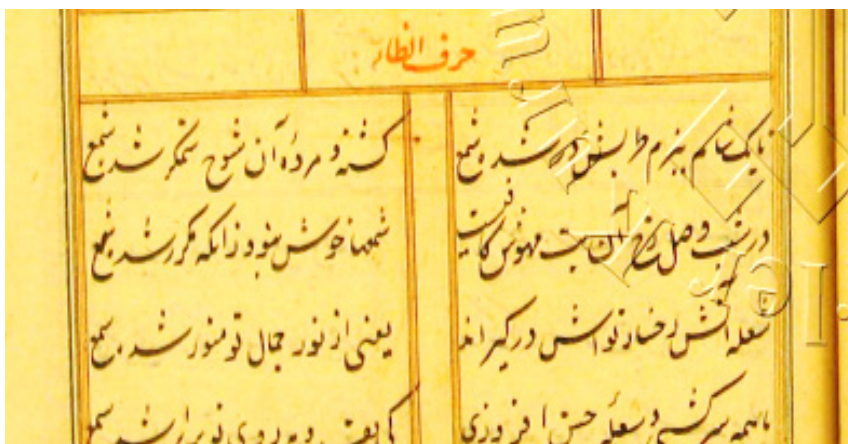
9	ذ	1	99b - 100a
10	ر	16	100a - 104b
9	ز	8	104b - 106b
10	س	7	106b - 109a
11	ش	10	109a - 112a
12	ص	1	112a
13	ض	1	112b
14	ط	1	112b
15	ظ	1	113a
16	ع	3	113a - 114a
17	غ	1	114a
18	ف	2	114a - 114b
19	ق	2	114b - 115b
20	ک	5	115b - 116b
21	ل	9	117a - 119a
22	م	64	119b - 137b
23	ن	27	137b - 145a
24	و	12	145a - 148a
25	ه	13	148b - 152a
26	ال	1	152a
27	ی	40	152b - 163b
	27 harfga	474	27b - 163b

Ushbu nusxadagi g‘azallarning bir qanchasiga sarlavhalari yozilmagan, ba’zilarining esa sarlavha uchun jadvali ham mavjud emas. Shuningdek, faqatgina 159^b varaqda g‘azallar jadvalsiz holda ko‘chirilgan: “Devoni Foniy”. Nuriusmoniya kutubxonasi. №3850.

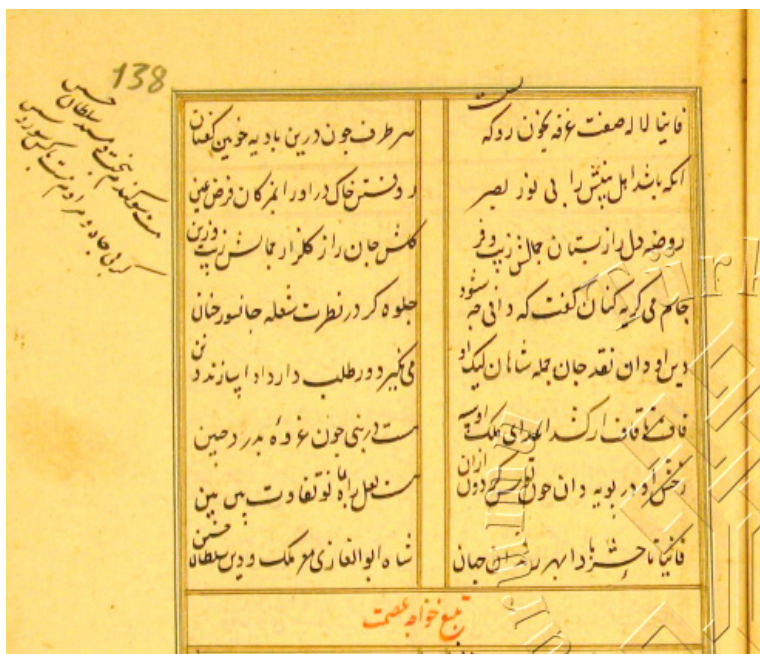
“Devoni Foniy”. Nuriusmoniya kutubxonasi. №3850.

Shuninhdek, 113a varaqda “ع” harfli g‘azallarga “ظ” harfi deb xato yozilgan holatlar ham mavjud:

“Devoni Foniy”. Nuriusmoniya kutubxonasi. №3850.

Aksariyat g‘azallarning bir bayti yoki maqta'si tushib qolgan holatlar ham mavjud. 138^a varaqda ikki g‘azalning orasiga sarlavha ham, ikki g‘azal bir-biridan ajralib turishi uchun sarlavha uchun jadval ham qo‘yilmagan, ya’ni ikki g‘azal qo‘shilgan holda ko‘chirilgan hamda keyingi g‘azaliga tegishli bo‘lgan g‘azalning birinchi bayti hoshiyaga yozilgan.

“Devoni Foniy”. Nuriusmoniya kutubxonasi. №3850.

163^b varaqdan musaddas boshlangan. Bu musaddas sarlavhasi qizil siyoh bilan ajratib yozilgan. Umuman olganda, ushbu nusxada har bir janr sarlavhasi qizil siyohda yozilgan. Musaddasning sarlavhasi quyidagicha: غزل حضرت مخدوم که بحکم عالی مسدس کرده شده است – “Oliy hukm bilan Hazrat Maxdum g’azaliga bog’langan musaddasdir”. Musaddas quyidagi bayt bilan boshlanib, 164^b varaqda tugaydi va u 27 baytdan iborat:

کردمی در خاک کوی دوست ماوا کاشکی
 [Foniy 163^b] سودمی رخسار خود بر خاک آن پا کاشکی
Kardami dar xoki ko’i do’st ma’vo, koshki!
Sudami ruxsori xud bar xoki on po koshki!

Musaddasdan so’ng “مرثیه حضرت مخدوم” sarlavhali marsiya o’rin olgan bo’lib, 164^b varaqdan boshlangan va u 67 baytdan iborat. Marsiya quyidagi bayt bilan boshlanadi:

هر دم از انجمن چرخ جفای دیگرست
 [Foniy 164^b] هر یک از انجم او داغ بلایی دیگرست.
Har dam az anjumani charx jafoe digar ast,
Har yak az anjumi o’ dog’i baloe digar ast.

Quyidagi 67-bayt bilan yakunlanadi:

شاه معنی را گر صورت افتاد چین
 [Foniy 167^a] باد تا شحر شبه صورت و معنی آمین
Shohi ma’ni ro gar surati aftod chunin,
Bod to shahr shahi surat-u ma’ni omin!

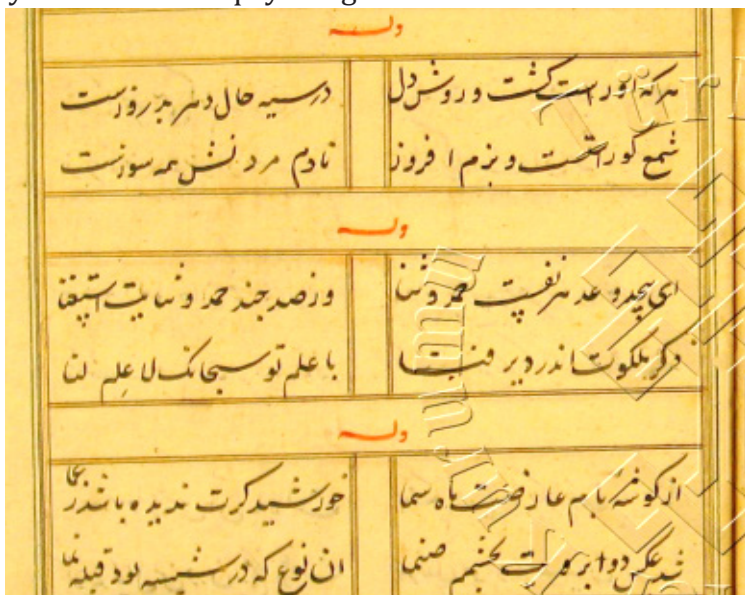
167^a varaqdan qit’alar boshlangan bo’lib, marsiya bilan qit’a orasiga odatdagiga muvofiq janrlar nomi alohida ajratib yozilmagan. Lekin jadval shaklda bir-biridan ajratilgan. Ushbu nusxada qit’a quyidagi bayt bilan boshlangan:

هر آنکه از همه اشحاس پر مشقت دهر
 [Foniy 167^a] برید و ساخت وطن در حریم تنهای
Har on, ki az hama ashxosi purmashaqqati dahr,
Burid-u soxt vatan dar harimi tanhoy.

Bu nusxada qit’alar 34 ta bo’lib, har bir qit’a orasiga – و له – “valahu” – “bu ham uniki” so’zi qizil siyoh bilan yozilgan va u quyidagi bayt bilan boshlanuvchi qit’a bilan yakunlanadi:

هر که او راست گشت و روشن دل
 [Foniy 171^a] در سیهچال دهر بد روز ست
Har ki o’ rost gasht-u ravshan dil,
Dar siyahcholi dahr bad ruzast.

Qit’alardan so’ng ruboiylar o’rin olgan bo’lib, ushbu nusxada ular ham boshqa she’rlar kabi jadval ichiga olingan hamda orasiga وله – “valahu” – “bu ham uniki” so’zi qizil siyoh bilan yozilgan. Lekin janrlar nomi bilan bir biridan ajratilmagan. Ya’ni qit’alardan so’ng “Ruboiy” deb sarlavha qo’yilmagan:

“Devoni Foniyy”. Nuriusmoniya kutubxonasi. №3850.

Quyidagi baytli ruboiy bilan boshlangan:

ای بیحد و عد هر نفسست حمد و ثنا

وز صد چند حمد و ثنایت استغنا^[Foniyy 171^a]

Ey behad-u add, har nafasat hamd-u sano,

V-az sad chandin hamd-u sanoyat istig’no.

Ushbu nusxada 53 ta ruboiy o’rin olgan bo’lib, har bir ruboiy ramkaning ichiga yozilgan va ularning ham orasi qizil siyohdagi وله – “valahu” – “bu ham uniki” so’zi bilan ajratilgan. Bu janr quyidagi bayt bilan boshlanuvchi ruboiy bilan yakunlanadi:

لاف از دانش نیست بجز نادانی

دانستن جهل علم شد تا دانی

مشکل بخودت کار چرا کردانی

چون باشد یک نی و هزار آسانی^[Foniyy 176^a]

Lof az donish nest ba juz nodoni,

Donistani jahl ilm shud, to doni,

Mushkil ba xudat kor charo gardoni,

Chun boshad yak neyu hazor osoni.

Ruboiylardan so’ng ta’rix janriga oid she’rlar joy olgan bo’lib,

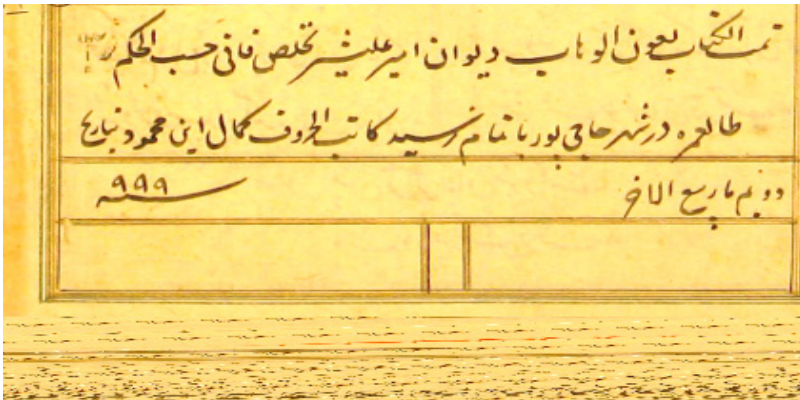
ushbu janrlar ham orasiga ham janrlarni bir-biridan ajratish uchun sarlavha qo'yilmagan. Ular 176a varaqdan quyidagi baytli Maxdu, hazrat Jomiyning vafoti ta'rixi bilan boshlanadi:

گوهر کان حقیقت در بحر معرفت
[Foniy 176^a] کو بحق واصل شد و در دل نبودش ماسواہ
Gavhari koni haqiqat, durri bahri ma'rifat,
K-o' ba Haq vosil shuda dar dil nabudash mosivoh.

Manbadagi tarixlar soni 16 tani tashkil etadi hamda 178a varaqda quyidagi bayt bilan yakunlanadi:

فصیح زمان طوطی آن شاعری،
[Foniy 178^a] که بودش ز بکر معانی عروس.
Fosehi zamon To ti on shoire,
Ki budash zi bikri maoni aro's.

Undan so'ngra muammolar joylashgan va bu janrni boshlanishiga qizil siyohda "معنیات" deb sarlavha qo'yilgan:

"Devoni Foniy". Nuriusmoniya kutubxonasi. №3850.

Ushbu nusxada muammolar 144 tani tashkil etgan bo'lib, ular 178a varaqdan quyidagi baytli "Odam" muammosi bilan boshlanadi:

گر نباشد در دل خونین خد نکت متصل
[Foniy 178^a] از چه بر بالا و پایش نماید خون دل
Gar naboshad dar dili xunin xadangat muttasil,
Az chi bar bolov-u poyosh namoyad xuni dil.

Muammolarning javobi baytlarning o'ng va chap tomoniga qizil siyohda romka ichiga yozilgan. Muammolar janriga 183^a varaqda quyidagi bayt bilan boshlangan "Dovud" muammosi yakun yasaydi:

پیش تو اگر عیان شود محنت ما،
بآب دو چشم و آتش فرقت ما [Foniy 183^a]
Pesh tu agar ayon shavad mehnati mo,
Bo obi du chashm otashi furqati mo.

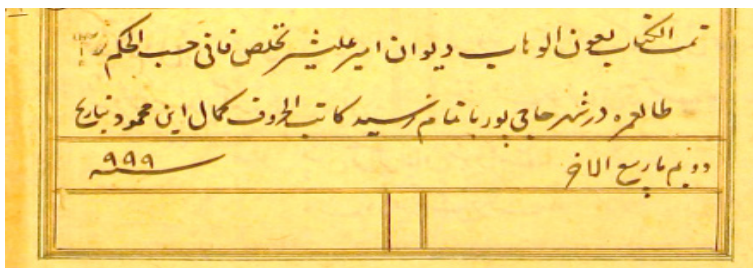
Manbaning oxirida 3 ta ya’ni “Sham”, “Parvona”, “O’q” lug’zlari o’rin olgan bo’lib, barchasi bir varaqda joylashgan. Ushbu nusxada lug’zlarning javobi yozilmagan. Ilk lug’z “Sham” lug’zining quyidagi bayti bilan boshlanadi:

چیست ان نحلی که برگش نیست اما هست گل،
لیکن ان گل را بود اندر نظر اندام برگ [Foniy 183^b]
Chist on naxle, ki bargash nest, ammo hast gul,
Lek, on gulro buvad andar nazar andomi barg.

Ushbu nusxa oxirida “O’q” lug’zining quyidagi bayti bilan yakunlanadi:

طیرانش به بهلو یست اما
افکند مرغها بسی بردن [Foniy 184^b]
Tayaronash ba pahlo’est, ammo
Afkanad murg’ho base ba zadan.

Ayni nusxaning oxirida kolofon ham mavjud. Unda quyidagi jumlar yozilgan: حسب الحکم طالبه در شهر حاجی پور با تمام رسید. کاتب الحروف کمال ابن محمود بنای. ۹۹۹. *In’om qiluvchi Alloh yordami bilan Foniyy tahallusli Amir Alisher devoni Hajipur shahrida ko’chirib tugallandi. Kotib Kamol ibn Mahmud. Hijriy 999-yil Rabbiiyul oxar oyining ikkinchi sanasi.*

“Devoni Foniy”. Nuriusmoniya kutubxonasi. №3850. (kolofon).

Xulosa

Xulosa qilib aytish mumkinki, ayni paytda “Nuriusmoniya” kutubxonasi (inv. №3850) fondida saqlanayotgan qo’lyozma “Devoni Foniy”ning to’liq va nisbatan mukammal nusxasi sifatida alohida e’tiborga loyiqdir. Bu nusxada devonning asosiy janrlari – qasida, g’azal, musaddas, marsiya, qit’a, ruboiy, ta’rix, muammo, lug’z va

boshqa shakllar to'liq yoki qisman o'z aksini topgan. Shuningdek, ushbu nusxaning grafik xususiyatlari alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning Hindistonda ko'chirilgani Navoiy forsiy merosining geografik tarqalish doirasini ham ko'rsatib beradi. Shu bilan birgalikda, ayni nusxa ko'chiruvchisining nomi aniq (Kamol ibn Mahmud), ko'chirilgan joy (Hindiston) va sanasi (hijriy 999) ma'lum ekanligi ham uning manbashunoslikdagi ahamiyati yuqori ekanligidan dalolat beradi. Maqola natijalari Navoiy qo'lyozmalari matnshunoslik va adabiy manbashunoslik tadqiqotining yangi bosqichini belgilab, "Devoni Foni"ning turli nusxalarini o'zaro qiyosiy o'rganish, shuningdek, Navoiy forsiy merosining to'liq ilmiy nashrini tayyorlash uchun muhim manba vazifasini bajaradi.

Adabiyotlar

- Алишер Навоий. 2002. *Девони Фоний*. Мукаммал асарлар тўплами. 20 томлик. 18, 19, 20 том. Тошкент.
- Foniy*. Devon. Nuriusmoniya kutubxonasi. №3850. 183 v.
- Foniy*. Devon. Hakimo'g'lu Ali Poshsho kolleksiyasi. №00632. 191 v.
- Foniy*. Devon. Devoni Foni. Turk-islom muzeyi. №1952. 167 v.
- Foniy*. Devon. Devon. Sulaymoniya kutubxonasi. Lala Ismoil kolleksiyasi. 00469. №161 v.
- Сулаймон, Ҳамид. 1965. "Навоийнинг "Фоний" девони". *Шарқ юлдузи* 9: 155. Тошкент.
- Сулейман Ҳамид. 1961. *Текстологическое исследование лирики Алишера Навои*. Док. дисс. част первый. Ташкент.
- Levend, Âgâh Sırrı. 1958. "Türkiye Kitaplıklarındaki Nevai Yazmaları". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 6: 127 – 209.
- Мадалиева, О. 2021. *Алишер Навоий девонлари қўлёзмаларининг таркибий-қиёсий тадқиқи*. Тошкент: Donishmand ziyosi.
- Volin, S. L. 1955. (Çev. Rasime Uygun). 'Leningrad Kitaplıklarındaki Nevai Yazmaları Hakkında'. *TDAY-Belleten* 99 – 141. Ankara.
- <https://portal.yek.gov.tr>

Description of the Nuruosmoniya copy of “Devoni Foniyl”

Mabruk Djurayev¹

Abstract

The author's article is accompanied by a description and manuscript copy of "Divoni Foniyl" by Alishery Foniyl-Navoi, stored in the library Nurismanii i Turtsii. A comparative check of different published versions and copies of copies is necessary, and the necessary textual and comparative comparisons are made with other editions.

This article is devoted to describing the philological, paleographical and codicological structures of the manuscript copy of the work "Divani Fani" by the Turkish literary figure Alisher Navoi (Foniyl), which is kept in the Nuriusmania Library in Istanbul, Turkey. The study includes a detailed analysis of the genre composition of the divan, the organization and internal state of the manuscript, the typeface, page decorations, and the level of preservation of the text. The article covers the research on the manuscript copy, the dissertation of Hamid Suleyman and the information in the catalog of Ogah Serri Levend, scientific research and some differences. work, each genre in the manuscript - ghazal, qut'a, rubai, tuyuk and other forms - is identified and examples from the beginning. The study paid special attention to the ghazal genre, and the number of ghazals according to the order of letters in the divan is shown in a statistical table.

Key words: *Nuruosmaniye, manuscript, ghazal, rubaiy, qasida, tatabbu', tavr, mukhtara.*

References

- Alisher Navoiy. 2002. *Devoni Foniyl*. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. 18, 19, 20 tom. Toshkent.
- Foniyl*. Devon. Nuriusmoniya kutubxonasi. №3850. 183 v.
- Foniyl*. Devon. Hakimo'g'lu Ali Poshsho kolleksiyasi. №00632. 191 v.
- Foniyl*. Devon. Devoni Foniyl. Turk-islom muzeyi. №1952. 167 v.
- Foniyl*. Devon. Devon. Sulaymoniya kutubxonasi. Lala Ismoil kolleksiyasi. 00469. №161 v.
- Sulaymon, Hamid. 1965. "Navoiyning "Foniyl" devoni". *Sharq yulduzi* 9: 155. Toshkent.

---

¹ *Mabruk M. Djurayev* - doctoral student, Alisher Navoi State Literature Museum of the Republic of Uzbekistan.

E-pochta: djurayevmabruk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0000-0000-0009

For citation: Djurayev, M.M. 2025. "Description of the Nuruosmoniya copy of "Devoni Foniyl". *Golden Scripts* 2: 35 - 48.

- Suleyman, Xamid. 1961. *Tekstologicheskoe issledovanie liriki Alishera Navoi*.
Dok. diss. chast perviy. Tashkent.
- Levend, Âgâh Sırrı. 1958. "Türkiye Kitaplıklarındaki Nevai Yazmaları". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 6: 127 – 209.
- Madaliev, O. 2021. *Alisher Navoiy devonlari qo'lyozmalarining tarkibiy-qiyosiy tadqiqi*. Toshkent: Donishmand ziyosi.
- Volin, S. L. 1955. (Çev. Rasime Uygun). 'Leningrad Kitaplıklarındaki Nevaî Yazmaları Hakkında'. *TDAY-Belleten* 99 – 141. Ankara.
<https://portal.yek.gov.tr>